

Shuningdek, pulga bo'lgan ustanovkalarining shaxsning emosional olamiga taalluqli xususiyatlarini sharhlar ekanmiz, bu borada sinalluvchilarning har ikkala jins vakillarida ham aynan o'xshash ko'rsatkich qayd etilganining guvohi bo'lamiz. Xususan, buni biz, "Pul tufayli men, o'zim xohlagan ishini qila olmayman" yoki "Pulimning yo'qligi men uchun – bu inkoniyatlarning chegaralanganligi" kabi mazmundagi iboralarning har ikkala toifa sinalluvchilarda ko'plab qayd etilganiga uchratishimiz mumkin. "Z" avlod vakillarining emosional olamiga tegishli ustanovkalari "motivatsiya → faoliyat" sohasi tuzilmasini ifodalovchi yo'nalganlikni o'zida mujassamlashtirgani bilan diqqatga sazovordir.

"Z" avlod qizlarning pulga bo'lgan yo'nalganligini tushuntiruvchi, ya'ni "motivatsiya sohasi" ($r=0,251$, $p<0,05$) va "faoliyat sohasi"ni ($r=0,248$, $p<0,05$) ifodalovchi kognitiv olamiga tegishli ustanovkalari ularning emosional olamiga daxldor ustanovkalari bilan qisman ijobiy munosabatni ifodalagan ($r=0,264$, $p<0,05$) bo'lsa-da, qizlarning iqtisodiy munosabatlarga kirishishga nisbatan yo'nalganligida o'zlikni

anglashning muhim sharti tarzida qabul qilingan bunday qaror, istiqbolida iqtisodiy rollar egasi sifatida motivatsiyalarga asoslanuvchi faoliyatni muvaffaqiyatli tashkil etishlarida bilish va emosional jihatlarining ahamiyatligini ochib bera olmaydi.

Shuningdek, o'g'il bolalardagi pulga nisbatan kognitiv olamga doir "faoliyat → motivatsiya" va emosional olamga tegishli "motivatsiya → faoliyat" tuzilmali ustanovkalari o'zaro yuqori korrelyatsion munosabatni aks ettirganligi ($r=0,645$, $p<0,01$) ularning iqtisodiy munosabatlari subyekti sifatidagi o'zlikni anglatish atroficha mulohazalash asosida kelajakda rejalar tuzish, hayotiy intilishlarini belgilash, qat'iy maqsadlarning mavjudligini ifodalovchi javoblarda o'z tasdig'ini topadi.

Xulosa. Demak, "Z" avlod qizlar psixologiyasidagi emosional va kognitiv olamlar komponentlarini muvofiqlashtira olmaslik xususiyati, o'z navbatida, ularning istiqbolidagi faoliyat sohasida iqtisodiy rollarni bajarishida zaruriy shaxsiy-kasbiy sifatlarining shakllanishida va o'zini professional sifatida anglashida to'siqlarni keltirib chiqarishi mumkinligidan dalolat beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. 2030 yilga kadrlar Ўзбекистон Республикасида гендер тенгликка эришиш стратегияси // <https://lex.uz/docs/5466673>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni // <https://lex.uz/docs/-5841063>
3. <http://stat.uz>
4. Умаров Б.З. Глобализация и интимной жизни // Б.Умаров; Суз боши муаллифи ва масъул мухбир В.Алимов. – Тошкент: "Мавнавия", 2006. – 160 б.
5. Эгамбердиева Н., Исмонлова Х. Технологическое образование в педагогическом колледже // Ученые труды Института педагогического образования. – Тошкент: "Fan va texnologiya", 2011. – 56 б.
6. Умарова Н.Ш. (2020). Иктисодий интимонийлашу в жаратинга таъсир килувчи омилларнинг мотивацион-кадриятли тузилмаси (устиринлар мисолида). Academic Research in Educational Sciences, (2), pp. 259-277.

Umarova Navbahor Shokirovna.

To'shkenti davlat pedagogika universiteti,
psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

IQTISODIY MUNOSABATLAR DOIRASIDA “ZUMER” AVLOD VAKILLARINING GENDER FARQLANISHLARI

Аннотация. Мақоллада “Z” avlod vakillarining iqtisodiy ijtimoiylashuv jarayonida iqtisodiy munosabatlarga yo'nalganlik istisnolarini, ularning kognitiv va emosional olamiga daxldorligidagi gender farqlanishlar tahlil qilingan.

Tayanch so'zlar: “z” avlod, iqtisodiy ijtimoiylashuv, iqtisodiy yo'nalganlik, kognitiv olam, emosional olam, faoliyat.

Аннотация. В статье анализируются гендерные различия установок направленности познавательного и эмоционального мира подростков на экономические отношения в процессе экономической социализации.

Ключевые слова: поколение Z, экономическая социализация, экономическая ориентация, познавательная сфера, эмоциональная сфера, деятельность.

Annotation. The article analyzes gender differences in the orientation of the cognitive and emotional world of adolescents to economic relations in the process of economic socialization.

Keywords: generation Z, economic socialization, economic orientation, cognitive sphere, emotional sphere, activity.

Kirish. Yurtimizda gender siyosati yuritilishining tarixiy genezisiga qaraydigan bo'lsak, istiqbolning dastlabki yillaridanoq O'zbekiston hukumati Pekin Harakatlar platformasida muhim o'rin tutib kelmoqda. Xususan, Xitoy davlatining Pekin shahrida 1995-yili o'tkazilgan “Xotin-qizlarning to'rtinchi Butunjahon konferensiyasi” dan buyon mamlakatimiz ayollar va erkaklar huquqlarining tengligi ta'minlangan jamiyat barpo etish yo'lida dadil odimlayotganining guvohi bo'lib kelmoqdami. Hatto so'nggi yillarda qabul qilingan qator normativ hujjatlarda O'zbekiston hukumatining gender tenglikka erishish maqsadi “Harakatlar strategiyasi” va “Barqaror rivojlanish bo'yicha milliy maqsadlar” mazmunidan ham keng

o'rin olgan. Ana shu asosda o'tgan qisqa davrda O'zbekistonda xotin-qizlar huquqlarini qo'llab-quvvatlashga ixtisoslashgan fuqarolik jamiyati institutlari rolini kuchaytirish maqsadida o'ndan ortiq qonunchilik hujjatlari qabul qilindi va bugungi kunda ularning ijrosi ta'minlanib kelmoqda. Bundan tashqari, BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish bilan bog'liq mezonlarni aniqlashga qaratilgan 32 ta gender indikatorini tasdiqlanib, ijroga yo'naltirilgani diqqatga sazovor holat sifatida baholanadi.

Respublikamizda so'nggi yillarda bozor iqtisodiyoti subyektlarini qo'llab-quvvatlash, aholini hududiy iqtisodiy ijtimoiylashtirishni normativ-huquqiy jihatdan mustahkamlash va

bunda xotin-qizlar hamda erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlariga yo'natilgan strategik vazifalar belgilanib, zarur asoslari yaratilmoqda. "Gender tenglikni ta'minlash hamda barcha xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish (5-maqсад)"¹, "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash (69-maqсад)", "yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish (70-maqсад)"², vazifalarga asoslanib, hududiy va gender xususiyatlarini hisobga olgan holda aholini iqtisodiy ijtimoiylashtirish ko'lamini oshirish hamda takomillashtirish yuzasidan ilmiy tadqiqotlarni chuqurlashtirishga qaratilgan yangicha nazariy yechimlarni topish imkoniyatlari yaratilmoqda.

Asosiy qism. Statistik ma'lumotlarga qaraganda, jamiyatimizda 1400 nafarga yaqin ayol respublika va viloyatlar miqyosidagi, 43000 dan ziyodo tuman va shaharlar darajasidagi rahbarlik lavozimlarida ishlamoqda. Xotin-qizlarning ulushi sog'liqli saqlash va ijtimoiy xizmat sohaslarida 82 foizni, ilm-fan, ta'lim, madaniyat va san'at sohaslarida 72 foizni, qishloq xo'jaligida 45 foizni hamda sanoat sohasida 38 foizni tashkil qilmoqda³.

1991-yildan beri faoliyat yuritib kelayotgan "O'zbekiston ishbilmon ayollar Assotsiatsiyasi" tomonidan mamlakatimizning 14 ta hududida ham tadbirkorlik faoliyatini boshlamochi bo'layotgan kollektiv bitiruvchi qizlarning biznes tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash va (yoki) rag'batlantirish maqsadida 2017-yilning yanvar-noyabr oylarida "Ustoz-shogird" an'anasida tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga amaliy ko'maklashish" nomli loyiha amalga oshirilgan.

Shuningdek, Assotsiatsiya tomonidan "Oilalar daromadini oshiruvchi faoliyatni takomillashtirish, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish, oilaviy biznes yuritayotgan tadbirkorlik subyektlari faoliyatining qonuniy poydevorini mustahkamlash" nomli yirik loyiha aholini iqtisodiy ijtimoiylashtirish va ularning yashash tarzini yanada yaxshilash maqsadida tashkillashtirilgan.

¹ 2030 Yilga kalendar Uzbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasi // <https://lex.uz/docs/5466673>

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonda taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PP-60-son Farmoni // <https://lex.uz/docs/5841063>

³ <http://stat.uz>

Bugungi kun ayoli oilada uy bekasi va tarbiyachi vazifasini bajarishi bilan birga, u jamiyatdagi barcha sohalarda ijtimoiy faol inson sifatida ham tashabbus va g'ayrat bilan ishtirok etadi. Ayol o'zining ma'naviy qiyofasi, ichki dunyosi, muomala madaniyati, o'z kasbining fidoyitini, euzu fazilatlar egasi bo'lishi bilan nafaqat farzandlari, balki kasbdoshlari va shogirdlariga ham ibrat bo'la oladi. O'zbekiston ayoli oiladagi ijtimoiy-ma'naviy muhitni o'zining ijobiy fazilatlarini bilan asrashga intiladi, jamiyat va oilaning har bir a'zosi ga odobi, ma'naviy-axloqiy fazilatlarini bilan namuna bo'ladi. Oila a'zolari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni o'ziga xos ayollik mahorati bilan tartibga soladi. U doim atrofidagilarga ijobiy kayfiyat baxsh etuvchi mehribonlik ramzi sifatida namoyon bo'ladi va o'zining keng dunyoqarashi, bilimi, tadbirkorligi, tashabbuskorligi va rejaliligi bilan jamiyat hayotida o'z o'rniga ega. Bularning barchasi mamlakatda xotin-qizlar gender tengligini ta'minlash naqadar muhim ahamiyatga ega ekanligidan dalolat beradi.

Globalizatsiya muhitida shakllanayotgan yosh avlodni an'anaviy ta'lim-tarbiya vositalari va aqldalari bilan tarbiyalash, uning ma'naviyatini yuksaltirishga o'ta mas'uliyat bilan yondashiladi⁴.

Bu esa, o'z navbatida, yuksak ma'naviyatli shaxsni shakllantirishda ta'lim-tarbiya jarayonlarini yoshlar dunyoqarashiga moslashtirishni, ya'ni, birinchi galda, zamonaviy ta'lim-tarbiya texnologiyalari va axborot-kommunikatsiya vositalaridan o'z o'rnida, samarali foydalanishni taqozo etadi⁵.

"Z" avlod vakillarining pul borasidagi umumiy ijtimoiy ustanovkalari, jumladan, ularning jamiyatda pul ehtiyojiga nisbatan sodir bo'ladigan voqe'larga, pul tufayli qondirilmagan istaklarga munosabati, ya'ni pulning omadsizlik sababi yoki muvaffaqiyatga erishish vositasi sifatida idrok etishga bog'liq bo'lgan ustanovkalarini aniqlash tadqiqot ishimizning oldiga qo'ygan kichik vazifalardan biridir. Tadqiqotning metodologik g'oyasiga ko'ra, iqtisodiy ijtimoiylashtirish jarayonining maqsad-ustanovkalar blokini aniqlash usullari "Z"

⁴ Умаров Б.З. Глобализация и идентичность: иктисодий, ижтимоий ва маънавий жиҳатлари / — Тошкент: "Маънавият", 2006. — 160 б.

⁵ Эгамбердиева Н., Исмомлова Х. Технологик ёндашув асосида педагогик коллежи ўқувчиларининг иктисодий маданиятини шакллантириш: Ўқув қўлланма. — Тошкент: "Fan va texnologiya", 2011. — 56 б.

avlodlarning "ijtimoiy ustanovkalar → hayotiy qoidalar → pulga bo'lgan munosabat" tizimiga doir egosentrik, sotsiosentrik va an'anaviylik ustanovkalarini aniqlash hamda "Z" avlodlarning faoliyat va motivatsion sohaga yo'nalganligini ifodalovchi "kognitiv va emotsional olamlari" ga tegishli ustanovkalarini tadqiq etish va ularning iqtisodiy ijtimoiylashtirish jarayonidagi roli baholash maqsadida qo'llandi. Olingan ma'lumotlarni esa "Z" avlodlarning bevosita kichik guruhlarda ro'y beradigan muloqoti, muomalasidan paydo bo'lgan ijtimoiy tajribasi, pulga nisbatan ustanovkalari va ustuvor qadriyatlarini tizimining shakllanganligi bilan bog'lab, iqtisodiy ijtimoiylashtirish jarayonidagi shaxs dispozitsiyalarining ikkinchi darajasi mohiyatini izohlashda asos sifatida foydalandik. Buning uchun tadqiqotning ushbu bosqichida "Z" avlod vakillari ishtirokchilarining pulga bo'lgan o'dob-axloq munosabatini ijtimoiy-psixologik nuqtayi nazaridan o'rganildi.

Tanlangan metodikaning "4₊" nomli birinchi qismidan o'rin olgan "Moddiy jihatdan bekam-u dekan ko'st bo'lgan insonlarning munosabatini ..."

degan savolga beriladigan javoblar, respondentlarning emotsional olami bilan bog'liq komponentlarni ochib beradi. Natijalar, asosan, "Z" avlodning pul tufayli qondirilmay kelayotgan ehtiyoj (istak)lariga bo'lgan munosabatini, ya'ni pulning omadsizlik sababi yoki muvaffaqiyatga erishish vositasi sifatida idrok etishga bog'liq ustanovkalarini tushuntirishda qo'l keladi. Masalan, "Pul men uchun ..." tugallanmagan jumlasini yakuniga yetkazishda aksariyat respondentlar (74,0 foiz) "yaxshi yashashimni ta'minlovchi vosita", "barcha qulflarning kaliti", "turistik manbay", "hayotimning bekam-ko'stligi", "orzularim qanoti", "peshonamning besh qarichligi", "erkinligim garovi" kabi mag'lubiyatdan qochish yoki muvaffaqiyatga erishish motivatsiyasini ifodalovchi javoblarni qayd etishgan. Yana bir toifa sinalluvchilarimiz esa (16,0 foiz) "hayotning zahri qotil", "qo'lining kiri" kabi umumiy javoblardan foydalangan holda bu borada indifferentligini namoyon etishgan hamda pulga bo'lgan ustanovkalarini yashirishga harakat qilishgan.

Respondentlarning moddiy jihatdan bekam-ko'st bo'lgan insonlarga bo'lgan munosabatini tahlil qilar ekanmiz, asosiy javoblar psixologik xususiyatlar toifasiga to'g'ri keladi va barcha

javoblarning 82,0 foizini tashkil etadi. Psixologik xususiyatlar sohasida eng ko'p javob, shaxsning emotsional jihatlarini tashkil etadi. Jumladan, kichikroq shaharda istiqomat qiladiganlarga qaraganda ko'proq "megapolis"da yashaydigan insonlar uchun moddiy jihatdan bekam-ko'st bo'lish ahamiyatli sanalib, ijobiy holat sifatida baholalar ekan.

1-jadval natijalarini tahlil qilar ekanmiz, "Z" avlod qizlarning iqtisodiy ijtimoiylashtirish jarayonida iqtisodiy munosabatlarga yo'nalganlik ustanovkalarini quyidagi formula yordamida asoslash mumkin. Jumladan, qizlarning kognitiv olamga tegishli ustanovkalari, ulardagi "motivatsiya → faoliyat" sohasi tuzilmasini ifodalovchi yo'nalganlikda ko'rinadi. O'g'il bolalarda esa bunday ustanovkalar odatda "faoliyat → motivatsiya" sohasi tuzilmasini tushuntiruvchi yo'nalganlikdagi javoblarda o'z ifodasini topgan. Masalan, qizlardagi aksariyat javoblarning "Agarda ko'p pul bo'lganida edi, men o'z biznesimni tashkil qilgan bo'lar edim" mazmunidagi, ya'ni "vosita & pul & maqsad" ko'rinishidagi guruhiiy omillar ta'sirini ifodalaydigan xususiyatga egaligi, ularning kognitiv olamiga taalluqli ustanovkalarini tushuntirishga xizmat qiladi.

O'g'il bolalardagi aksariyat javoblar esa "Agarda ko'p pul bo'lganida edi, men o'tam va onam ishini yanada rivojlantirib, ularni xursand qilgan bo'lar edim" mazmunida bo'lib, "sabab & pul & oqibat" ko'rinishidagi guruhiiy omillar ta'siri ustuvorligini ko'rsatadi hamda kognitiv olamga taalluqli ustanovkalardagi farqlanishlarni kuzatishga imkon beradi.

1-jadval
"Z" avlod vakillarining "Tugallanmagan jumalar" metodikasidagi javoblarni tabaqalashtirish natijalari (foizli tahlil)

T/r	Respon-	K. Oga tegishli	E. Oga tegishli
	dentlar	ustanovkalar	ustanovkalar
		moti-vatsiya sohasi-	moti-vatsiya sohasi-
		da	da
		faoli-yat so-	faoli-yat so-
		hasida	hasida
1.	o'g'il bolalar (n=31)	10,0	8,0
2.	qiz bolalar (n=19)	4,0	8,0
Jami:		14,0	16,0
		30,0	40,0